

Bálint Sándor

Hétköznapi igazsága

Bálint, Sándor: Weakdays' Truths

This study is about the truth, the inequity, the justice, the injustice. It is looking for an answer to the important question: what is the social justice and what is the social unjust. It presents definition, meaning, scope and diversity of justice and injustice, their relationship and context of other social ideals, principles, values.

Keywords: justice, injustice, social history

ÖSSZEFOGLALÓ

Ez a tanulmány az igazságról, az igazságtalanságról, az igazságosságról, az igazságtalanságról szól. Keresi a választ arra a fontos kérdésre: mi a társadalmi igazságos és mi társadalmilag igazságtalan. Bemutatja az igazság és igazságtalanság fogalmát, a fogalmak tartalmát, terjedelmét, sokféleségét, kapcsolatát és összefüggését más társadalmi eszmékkel, elvekkel értékekkel.

Kulcsszavak: igazságosság, igazságtalanság, társadalomtörténet

Több mint hat éve kezdtünk foglalkozni az igazság szociológiai kérdéseivel, egyre inkább az tapasztaltuk, hogy a társadalom megismerésének olyan terepére jutottunk, ahol igazán új és izgalmas kérdések tömege várt minket, igényelt válaszokat. Hogy az emberek elmondhassák magukról: igazságosnak elfogadott elvek, értékek alapján működő világban élnek.

(Örkény Antal [1])

„Mi, az Egyesült Államok népe elrendeljük és megállapítjuk az Amerikai Egyesült Államok ezen Alkotmányát, hogy tökéletesebb Egyesülést alkossunk. Igazságot teremtsünk, biztosítsuk a belső nyugalmat, gondoskodjunk a közös védelemről, elősegítsük az általános jólétet és mind magunk, mind az Utókor számára biztossítsuk a Szabadság Áldásait.”

Az Egyesült Államok Alkotmánya.

Philadelphia, 1787.[2]

Ha szabad országban szabad emberként élünk, ha társadalmilag eldőlt a kérdés, „rabok legyünk, vagy szabadok”, s mert az utóbbi lehetőséggel éltünk, választhatunk! Ez az igazi szabadság! Az igazi szabadsági állapotú társadalom kialakulása–létrejötte nem valakiktől kapott–adott–ajándék, hanem feladott–feladat, kitűzött élet célja és értelme, amelyért meg lehet s kell küzdenie a társadalom szereplőinek s szerzőinek, akik ebben nem vesznek részt, aligha értékelik, tisztelik, becsülik azt az alapelvet, domináns értéket, amit társadalmi szabadságnak szoktak megnevezni. Az értelmezési válaszkisérleteket kezdjük az értékekkel: szabadság, demokrácia, igazság, jólét, biztonság. Megismerési, értelmezési, érték megteremtési cselekvések – kísérletek vannak, több országban szabadság, demokrácia, jólét alapvető értékei váltak dominánssá. Angliában, Amerikában és más jóléti államokban. Ám az új világrázavarban diadalmas demokráciák is bizonytalanságba, válságba kerültek megéreztek új világváltás, világlátás szükségességét, új világkép megteremtésének lehetőségét.

Amikor szociálisan igazságtalansággal szembeesünk, mit gondoljunk, mit tegyünk, hogy megszüntetjük azt, így közelíthetünk a társadalmi igazság felé. Albert Einstein azt mondta[3], egy problémát nem lehet ugyanazzal a gondolkodással megoldani, mint, ami a problémát okozta. Mégis, jelenleg pontosan ezt próbáljuk tenni. Terrorizmus, szegénység, bűnözés, kulturális konfliktusok, klímaváltozás, környezetpusz-

títás, rossz közegészség, még az elhízás és más „civilizációs betegségek” ellen is ugyanazokkal az eszközökkel és módszerekkel küzdünk, amik közvetlenül előidézték a problémát. A hadsereghez vagy a rendőrség erőihez, technológiai megoldásokhoz vagy felületi kezelést jelentő intézkedésekhez fordulunk. Nem vettük számba a kellő időben történő átalakulásra irányuló akaratot és elképzelést.

Fontos: mit gondolnak az emberek igazságosnak és igazságtalannak, miképpen képzelik el az igazság társadalmi képét nyitva a változó világra globálisan és helyileg lokálisan és ezért mit hajlandók tenni vagy áldozni? Az igazságosabb világ keresése, tanulása-tanítása és csinálása nagyon fontos, az igazság teremtés hívószava, elve - alapértéke normája lett-e a világnak, Amerikának, Európának, Magyarországnak, Jászkunszágnak, a társadalmi nyilvánosságnak a mindennapi életünknek? Mondhatjuk-e, hogy mi itt már igazságos világban élünk, vagy nem mert megvannak hatnak ránk is azok a problémák melyeket Einstein is mondott, vagy azért is, mert „meghalt az igazságos Mátyás király, így oda az igazság” haljuk sokszor a hétköznapok közvéleményében! Ám látjuk: a szegénység gazdagság mértéke két olyan probléma, amely értelmezhetővé teszi számunkra a társadalmi – igazságtalansági – egyenlőtlenségi különbségeket, erkölcsi dilemmákat például azt is, hogy a megélhetési bűnözést nem lehet rendőrségi erővel megoldani.

Abban a világban ahol élünk a következő években az igazság és az igazságosság lesz-e a nagy kérdések közül a legfontosabb, vagy az egyik legfontosabb olyan alapvető elv, érték, hívószavak mellett, mint a szabadság, demokrácia, jólét, biztonság, béke. Ralph Dahrendorf egy interjúban az mondta [4]: „Számomra a következő évtizedek döntő kérdése az, hogy miként tudjuk összekapcsolni egymással a barátságtalan világpiacon való gazdasági versenyképességet és a társadalmi igazságtalanságot, illetve a társadalmi kohéziót és a politikai szabadságot, ezt sem lehet elérni, legfeljebb közelíteni kell hozzá.” Hisz a társadalmi igazságosság megteremtésének igénye-követelménye

mennyire ellentmondó célunk családjunkban, országunkban, régióinkban, a világban, milyen sokféle elv, érték, ismeret, tapasztalat és emberi motiváció sűrűsödik benne össze. Ez a cselekvéssor eseménysor már a gondolkodással elkezdődik (Einstein – László Ervin). Hogy mit is tanulnak, mit is tudnak, mit éreznek az emberek értékekről – igazságról – őket mozgató érdekekről, hozzájutnak-e, elfogadják-e, akarják-e, csinálják-e ezeket, szépet – jót – igazat. Mindezek az anyagi – szellemi – boldogság javak – értékek – benne vannak-e már, vagy még az ÉN-építés alakításában vagy kívül esnek saját életükön, életkereteiken, életmódjukon. Ezen életfeltételeken is eldől, elérhető-e az a cél, az élet értelme, amelyet magunk elé tűztünk, hogy milyenek lesznek a magatartás-, viselkedésformák, az én- és családépítés modelljei, mintái, igazsága? Kérdés: napjainkban milyen összefüggésben merül fel számunkra az igazság és igazságosság kérdése, legyen szó a hétköznapi élet, az anyagi-, szellemi kultúra, politikában az erkölcs, a gazdaság, tudomány, jog – erkölcs - vallás, művészet, irodalom a történelem igaz és igazságossági-igaztalanságai vonatkozásairól. (Hogy például: okos emberek nagy tévedései, hogy fecseg a felszín s hallgat a mély, hogy igazat mondj ne csak a valódit.)

László Ervin: Kilenc idejétmúlt hiedelem, Hat veszedelmes mítosz [5]. Nem választható el azoktól a legfontosabb értékektől, elvektől, amelyek az embereket az elmúlt évszázadokban egy lakhatóbb és boldogabb világ megteremtésében mozgatták és vezérelték. Fontos választ igénylő kérdés: a társadalmi igazságosság és igazságtalanság csak globális - univerzális értékekre vagy történelmi megközelítésben lokális, települési, helyi, akár személyes kapcsolati, együttműködési szabályozó elv is, ami személyi kultúra szocializációs része, eleme. A társadalmi gondolkodás és társadalmi cselekvés három tere – ideje 1. lokális – univerzális = általános, 2. Különös: egy-egy ország – régió – Jászkunság, és 3. Egyes – személyes, szerződéses, normatív kapcsolat – együttműködés, kötődés aspektus: igazságérzet- tudat, tettek világa, például ha egy szülő, egy-egy tanító szigorú és igazságos a

gyermekével, tanítványaival vagy egy-egy vezető lehet igényes-szigorú, követelmény-támasztó és igazságos bánásmódú. Az osztó-fosztogató igazságosság, „igazságtétel” csak korlátozott – relatív értelemben használható, ha túlteljesítik, nem az igazi közjót szolgálja, és szembe megy a teljesítményelv érvényesítésével. Vizsgálandó: az egyenlősítő igazságossági elv szerepe a jövedelemelosztás megítélésében; hogy az egyenlő elosztás elve (egyenlősdiség) sérti-e a szükségletek szerinti elosztás elvét; az osztó és fosztó igazságosság konfliktusa elkerülhetetlen-e?; hogy az egyenlőség értéke konfliktusba kerül-e a szabadság értékével? Ha ezek igazságtalanságokat eredményeznek, akkor az ideák, eszmények, célok, értékek (szabadság, egyenlőség, igazságosság stb.) fényvévekre voltak és vannak ma is a mindennapi tapasztalatoktól, mert a kapitalizmus nem hozta a várt értékrendet? (Az igazság pedig megszűnt, mert meghalt az igazságos Máttyás király?) A társadalmi igazságosság fogalma, hívószava, esélye sem létezett a hazai – európai közvéleményben úgy, mint az amerikai alkotmányban?!

Nagyon fontos, hogy mi magyarok is egysülést alkossunk, a 21. század elején. Igazságot teremtsünk a Jászkunságban is. Az igazságosabb világ keresése a társadalmi nyilvánosság alapkategóriája, szociológiai, erkölcsi, vallási, jogi norma lehet. Most kell lépnünk, hogy a nyilvánosság lent és fönt fogadja be ezt az alapértéket, ne tőrje, hogy az igazságosság tartalma és mérő eszköze hiányozzon társadalmi életünkéből, emberi viszonyainkból. Van és lesz világváltás a társadalomban, paradigmaváltás a tudományban.

Igazságossági alapelv szerepe az igazságteremtés, igazságfelfogás cselekedeteiben, ítéleteiben, az emberi viselkedésben. Az igazságos társadalom megteremtése hívószava lehet-e élet célja, értelme, célunk országunkban, régióban, Jászkunságban, a világban? A személyes tulajdon vagy az igazság tisztelete, lehet-e erkölcsi

követelmény? Szabadság az, ha választhatunk az énépítés – környezetformálás értékeiből?!

Az ember bármit is hall, bármit is olvas, bármilyen emberi kapcsolatról, intézményről vagy cselekedetről, bármilyen hírről, dicsőségről, sikerről vagy kudarcról legyen is szó, minden kérdés vonatkozásában rögvest előkerül a kifejezés: „Igazságosság”, vagy, ahogy az amerikaiak mondják: „JUSTICE”. (Mondja Örkény Antal)

Igazság [6] : A Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézetének munkatársai szerint valaminek az igaz volta. A valóság és a megismerés pontos megfelelése. A valóságot hűen tükröző, neki teljesen megfelelő, igazi tényállás. Ezt kifejező állítás, tétel, valamely közösségben kialakult erkölcsi eszmény, követelmény, ennek érvényesülése. A törvényeknek, jogszabályoknak való megfelelés nekik megfelelő döntés, ítélet. Az igazságosság iránti erkölcsi érzék az igazsághoz való ragaszkodás.

Igazságos: cselekedeteiben, ítéleteiben az igazságot követő, érvényesítő tanár. Igazság-szerető, szolgáltatás, erkölcsi elégtétel, igazságtevés. A szótár nyelvészetiileg igen értékes gyűjtőfogalomként tükrözi az igazságban, igazság-eszmény igazságelv, igazságossági alapérték, tény, állítás, döntés, ítélet, erkölcsi érzék voltát. Segít bennünket abban, hogy változások függvényében megtaláljuk azokat az irányítúket életvezérlő gondolkodás, cselekvés, magatartásformákat, melyek egy igazságosabb, jobb, boldogabb, szabadabb életet tesznek lehetővé számunkra, csökkentve azt a sokféle társadalmi, hétköznapi, kulturális, politikai, szociális, gazdasági igazságtalanságot, amellyel napról-napra meg kell küzdeni, igazságtalan tett, eljárás, állítás, vád stb.

Van egy általános törvény[7], amelyet nemcsak egyik vagy másik nép többsége hozott vagy legalábbis elfogadott, hanem az egész emberiség többsége. Ez a törvény pedig az igazságosság. Az igazságosság szab határt minden nép jogalkotásának.

Nem tudhatjuk, mi igazságos társadalmilag [8], de azt egész jól tudjuk, mi a „társadalmilag” igazságtalan; és amikor szociális igazságtalansággal szembesülünk, állhatatosan megszüntetjük azt, és így fokozatosan közelítünk a társadalmi igazságosság felé.

Azt mondani, hogy egy társadalom egy hiányos igazságfelfogás szerint rendezett, három félet jelent: 1. azt, hogy az egy olyan társadalom, amelyben minden polgár elfogadja és egymás előtt elismeri, hogy elfogadja az igazságnak ugyanazokat az elveit; 2. azt, hogy alapstruktúrája – főbb politikai intézményei, és azok összefonódása az együttműködés egy bizonyos módszerévé – köztudottan, vagy jó okkal feltételezhetően, eleget tesz azoknak az elveknek; 3. és van, amely képessé teszi őket arra, hogy megértsék és alkalmazzák az igazságosság elveit, és hogy az esetek többségében a körülményeknek megfelelően ezen elvek alapján tudjanak cselekedni [9].

Hogy mi igazságos és mi igazságtalan, az, az igazságosként vagy igazságtalanként elfogadott társadalmi normáktól és szabályoktól függ [10].

E tanulmány eddig leírt részében a hétköznapok igazságának mibenlétére, fogalmára kerestük és találtunk válaszkísérleteket, nyelvészeti – bölcséleti – szociológiai – jogi – és alkotmánytani – politológiai elmék, szakemberek tudományos ismereteit közvetítve, kivonatolva. Hogy egy társadalom bizonyos igazságfelfogás és igazságtalan felfogás, tényleges igazságtalan dolgok, emberi tulajdonságok s emberi társadalmi viszonyokban mi van benne az, amit szabadságnak, igazságnak, demokráciának, jónak – rossznak – szépnek, igaznak nevezünk, ha benne van, ha nincs kívül a mindenkori – minden területi emberi lét határain? Mert ahogyan idéztük benne van az igazságteremtés követelménye, normája, szabálya az amerikai alkotmányban.

Itt most arra keressük a választ: mit jelent a társadalmi igazságteremtés, az igazságcsinálás,

a társadalmi igazságtalanságok kialakítása, leküzdése – megszüntetése, hogyan kerül bele, milyen úton-módon a dolgokba, emberi tulajdonságokba, emberi testbe – lélekbe – szellembe, az emberi viselkedésbe a szép helyett a rút, a jó helyett a rossz, az igazság helyett a hazugság művészete, az erény helyére a gyűlölet, munka helyett a potyalesés, lopás stb.

Ilyen nagy értékű, nagyjelentőségű, rendkívül aktuális válaszokat az emberi viselkedés tudományában a Humánétológiában kerestem és találtam [11]. Szerző az emberi természet, humánétológia, magatartásgenetika, a humán „viselkedési-komplex” témáiban összefoglaló áttekintést ad: a társak közötti kapcsolat, a közös tevékenységek összehangolása és a szociális konstrukciók világáról. Jelzi, hogy az emberi csoportok individualizálódtak, egyedi tulajdonságokat vettek fel – az igazságosság iránti erkölcsi érzék, az igazságossághoz való ragaszkodás, szeretet, az igazság ellen vétők elítélése -. Az emberrel veleszületett érzelmek genetikai hajlamok szabályozzák a csoport életét: alapformái a harag, a félelem, agressziók, örömezés, az undor, szégyen, lenézés. A bűntudat jelzi megsértette a törvényt, ez igazságtalan. Szimpátia a segítő viselkedésformákban megjelenik. Potyalesókkal csalókkal, a szociális normák megszegőivel fellépni igazságos. Fontos az erkölcsi elvek – szabályok, törvények – követése, érték kategóriák elfogadtatása, a személyes kultúra, tulajdon az igazság tisztelete. A szerző vizsgálja, elemzi az emberi fajspecifikus viselkedési jegyeket: a szocialitással kapcsolatos viselkedésformákat, a csoportviselkedést összehangoló mechanizmusokat és a különböző konstrukciós képességeket (például az agresszió, a csoportidentitás, szabálykövetés, az absztrakciós képesség, a nyelvhasználat, vonzódás a társakhoz, hűség a közösséghez, saját érdekeinek alárendelése a közösség érdekeinek, együttműködni, együtt érezni, a közösséget egyedileg kialakítani, az ember tanítható, nevelhető

fegyelmehető! Mindezen viselkedésformák, emberi tulajdonságok, emberi viszonyok létrehozják az emberi minőséget, hordozzák az emberi szabadság, az igazság, az igazságosság értékeit, hozadékait – hordalékait, áldását és átkát a jó és a rossz világát. Mindez rögzül a mindennapi életben, tudatban, kultúrában, szocializációban. A szocializáció pedig rögzíti az egyén minőségét a csoport (család, óvoda, iskola) szerkezetét és magasabb kultúráit. Igen fontos, hogy a szocializáció tökéletes lesz-e? A létrehozott kultúra, az emberi környezet, a gének és a kultúra kölcsönhatása milyen, összhangban, egyensúlyban van-e a globalizációs gondolkodással a lokális (helyi) cselekvés, viselkedés és a modernizációs kihívásokkal, követelményekkel európai stb. normákkal, tabukkal, milyen szerveződési szinten áll, van, emelkedik, süllyed, stagnál, átalakulásra szorul. Mert a kultúra szintje jelzi, az ember milyen környezetben életképes.

TISZTA LAP VAGY MINDENT A GÉNEK DÖNTENEK EL?[12]

Nagyon lényeges a szocializáció biológiai és kulturális folyamata, az ember kialakulási, fejlődési, fennmaradási működési folyamatában!

A viselkedés genetikában sok szélsőséges nézet terjedt el a tulajdonságok és a gének kapcsolatáról „tisztá lappal” születünk és viselkedünk, minden lényeges vonása a nevelési környezet szerepének a következménye, amely szerint a viselkedés genetikusan szinte egyáltalán nem meghatározott, minden a nevelés következménye ez az egyik, ma már teljesen elavult koncepció. A másik nézet szerint mindent a gének határoznak meg. Holott a viselkedés nem vagy a gének, vagy a környezet hatásak eredménye, hanem és. Az emberi viselkedésben tömérdek tulajdonság kialakulásában mely gének? - intelligencia és a személyiség jegyek – manapság a híres „nagy ötös” így: nyitottság,

együttműködés, lelkiismeretesség, szabadságvágy, - vesznek részt. A személyiségjegyek nagy része, kb. nyolcvan százaléka genetikai meghatározottságú. Ezek nem a kultúra termékei – fajspecifikus emberi érzelmek - kíváncsiság, elutasítás, harag, düh, barátság, szerelem, aggodalom, undor. Az ember tulajdonságai mindig kettős biológiai és kulturális formák, gének és a kultúra kölcsönhatása. A tulajdonságok mindig kettős – genetikai és környezeti – befolyás alatt nyilvánulnak meg, az ember esetében a kultúra az a környezet, amely viselkedését meghatározóan befolyásolja. Genetikai adottságaink különleges szocialitásra készítetnek, ahol a racionalista elemei éppen a közösségek kultúrájában jelennek meg.

Fajunk – az ember – sokféle dolgot (munkát) azért tud elvégezni, mert különleges vele született szociális tulajdonságokkal bír (kulturális normák, viselkedési szabályok, emberi érzelmek, azonosulás, morál, lojalitás) önző „potyalesők”, csalás, lenézés, szimpátia és az empátia, erkölcsi elvek, érték kategóriák elfogadása. Sok probléma felismerését – megoldását fékezi, akadályozza az értéksarkítási készség és vakhit – nevű tulajdonság manapság. Az emberek könnyen elhiszik, amit a csoport – párt – tagjai tesznek, ami szinte mindig helyes, jó igazságos, a külsőké, az ellenzéké pedig relatív. Emberek könnyen elfogadnak leegyszerűsítéseket, ideákat, legendákat, téveszméket, választási ígéretek. „Fecseg a felszín, hallgat a mély”, „Igazat mondj, ne csak a valódit”. Nincs törvény, nincs morális tudat – érzék – tudomány – intézmény, amely embereket káros eszméktől (fasizmus, antiszemitizmus, nacionalizmus, rasszizmus) megvédje. Pedig az ember alapjában véve se nem jó, se nem rossz, mindenki lehet jó ember, a kultúra teszi azzá ami, ez szól az értékekről s nem a biológia. A fent jelzett identitási – viselkedésbeli problémák sűrítve visszaköszönnek az igazságérzetekben, az igaz és hamis, igazság és gaszág, igazságosság – igazságtalanság vilá-

gában, a mindennapi – hétköznapi és nem mindennapi fönti felépítmény világában, kultúra, politika, gazdaság, tudomány, művészet területén – ahogyan látják az embert, ahogyan működnek s bánnak vele, velünk lent és feljebb, fent a világváltás folyamataiban.

A szabadság, a boldogság és a biztonság megteremtése a társadalomban könnyebb, mint az igazságé?[13] A szabadság meglétét vagy hiányát formális elvek határozzák meg, az emberek boldogulása és céljainak beteljesülése empirikusan ellenőrizhető tények vizsgáján múlik. Ezzel szemben az igazságérzet mely a társadalmi igazságosság legfőbb mérőeszköze és irányítója, alapvetően szubjektív. Igazságossági ítéleteink mélyen beágyazódnak személyiségünkben érzelmeink, tudattartalmaink rejtett és nehezen megoldható és leírható világába. És ezért van az, hogy igazságot szolgáltatni könnyebb, mint megérteni és elfogadni mások igazságát. Amire szükség van az a társadalmi szereplők önmérséklete, tárgyalókészsége, nyitottsága és elkötelezettsége egy igazságosabb világért. Ám fontos és jó lenne, ha a törvényhozás, bírósági büntetés nemcsak jogot szolgáltatna, büntetne, hanem igazságot is szolgáltatna, ezzel is elősegíthetné a létbiztonságot, nemcsak a közbiztonságot.

TÖRTÉNELEM ÉS IGAZSÁGSSÁG [14]

Kérdés, hogy napjainkban milyen összefüggésben merül fel számunkra az igazság és igazságosság kérdése, legyen szó akár politikai, jogi, erkölcsi, akár társadalmi vonatkozásairól – nem választható el azoktól a legfontosabb értékektől és elvektől, amelyek az embereket az elmúlt néhány évszázadban egy lakhatóbb és boldogabb világ megteremtésében vezérelték. Nem választható el a kultúrától – hagyományoktól, ha igaz az, hogy minden jelen – jövő a hagyományaira épül, a hagyományaiból él. Ha a történelem és az igazság, a történelem és a

szabadság – rend – jólét – biztonság – egyenlőség stb. – kérdéseiben akarunk eligazodni, óhatatlanul az értékek – elvek – normák – célok – az értékek – érdekek világa tűnik szemünkbe, amelyek mozgatják, vezérik, befolyásolják, meghatározzák az emberek és szervezetek, intézményeik cselekvését, viselkedését, életét, sorsát, az egyéntől, családtól az államig, az ember születésétől a haláláig.

A tanulmány a jelen gondolati – cselekvési megközelítésére tesz kísérletet akkor is ha, más is a kiindulópont és az általánosság igénye. Ha történelmileg nézve és látva azt is, hogy az igazságnak, igazságosságnak előtörténete van miként a szabadságnak is. Az igazságos társadalom iránti igény örök emberi sajátosság, de a követett igazságossági elvek alapvetően különböztek a primitív társadalmakban, az antagonizmusok gyűrűjében, a rabszolgaság, a feudalizmus időszakában vagy a modern liberális piaci feltételek között. Az ősi társadalmakban nem beszélhetünk modern értelemben társadalomról, de ott is megjelentek már a magántulajdon egyes korlátozott elemei (mindennapi eszközök, tárgyak, ruházat, jogosultság-méltányosság, érdem stb.) ám nem beszélhetünk igazságossági értékről, a társadalmi igazságosság fogalma is csak korlátozott értelemben használható itt.

A középkorban a társadalmi igazságosság olyan erénynek számított mely keresztény elvekben gyökerezett, amely biztonságot, jogvédelmet nyújtott az egyén számára, a közös béke és rend fenntartása érdekében, mely átörökítésen – szokásjogon alapult. Itt az igazságosság elve az egyént nem érdeme vagy teljesítménye, hanem a társadalmi helyzete és rangja alapján mérte, és az eltérő rendi helyzetben eltérő normákat követelt. E szigorú rendi normák előírásait kiegészítette a keresztény igazságfelfogás univerzális és transzcendens elvrendszere. (Tabu volt: kapzsiság, érdemtelen haszonszerzés, csalás-lopás, hivalkodó-fényűző gazdagság,

alattvalókkal durva bánásmód.) A társadalmi igazságosság középkori értelmezésének középpontja a rendi, lokális és központi hatalom fenntartása, az alattvalók engedelmisségének a „köz” nyugalmának biztosítása. Az uralkodók, földesurak igazságosan járnak el, amikor megvédik az alattvalók közösségét, fenntartják a békét, a rendet, boldogulást biztosítanak nemesnek, jobbágnak, városi polgárnak vagy szegénynek.

A társadalmi igazságosság modern felfogása és az igazságos elveken nyugvó társadalom megteremtésének igénye már a 18. században megjelent a politikai fordulat és polgári alkotmányozás a polgári tulajdon, a törvény előtti egyenlőség, a felvilágosodás filozófiája stb. születésével. Valóságos fordulat az igazságosság megítélésében a 19. század végétől következett be. A változásban három tényező játszott fontos szerepet.

- Az első, a liberális gondolkodásmód mellett megszülető szocialista irányzat és politikai mozgalom volt, a kapitalizmus kritikájával, tagadásával.
- A második tényező a polgári középosztály megszületése, megerősödése, kultúrája, értékrendszere, köztük a szabadság és igazságosság.
- Végül a harmadik tényező a szabadságnak, igazságosságnak, jólétnek megfelelő kiszámítható és számon kérhető intézményi szabályozás biztosítása.

A fentiekből pedig három dolog következik. Első a polgári tulajdon átalakulása. Második az állam szerepének átértékelése, a jóléti állam megszületése, az erős hozzáértő, morálisan szilárd, újraelosztó állam működése, az emberi és polgári jogok, a politikai jogok és a szociális jogok biztosítása (élethez való jog, a megélhetés joga, az egészség vagy a tudás megszerzésének joga), minden társadalmi réteg polgárosodásának joga [15]. A hétköznapi társadalmi szabadság – rend – jobblét – igazság megismerés és

teremtés folyamatainak kezelését tanulhatjuk történelmi megközelítés útján, módján is. A polgárosodás, magyar polgárosodás, dualizmusok, modernitás és tradícionális Gerő András történész rendkívül értékes, igen aktuális közreadott kutatásait felhasználva válaszokat nyerhetünk például arra, hogy van benne, ha benne van a szabadság az igazság a magyar polgárosodás világába? Hogyan került bele, milyen úton-módon az akkori emberek testébe, lelkébe, szellemébe? Mibenléte mit mond a mának? Királyok, hercegek, grófok, parasztok, nemesek, jobbágyok, iparosok, települések, városok miképpen viselkedtek? Vagyis a humán- etológiai, szociológiai, társadalom-pszichológiai válaszokat is ki lehetne egészíteni történelmi –emlékezeti válaszokkal is, a polgárosodás hétköznapijainak igazságértékeivel, bizonyítva azt, hogy szabadság – igazságosság eszméi nem voltak fényévre a mindennapi tapasztalatoktól. Magyarországon az 1867-es kiegyezést követően megerősödött a polgári modernizációs értékek szerepe és támogatottsága a társadalom legkülönbözőbb csoportjainál. Nem véletlen, hogy a polgárosodást eredetileg civilizálódásnak és modernizálódásnak hívták. A polgárosodás Nyugat-európából indult, eszmei, technikai vívmányai, életforma – művészeti – műveltségi mintái, törvényekké váló követelményei késleltetve eljutottak hozzánk is.

Ugyanakkor Nyugaton – Angliában, Amerikában – az igazságosabb világ keresése a társadalmi nyilvánosság alapkategóriája, szociológiai norma, alkotmányos kötelesség lett. Európában az igazságosság nem lett hívó szó, hiányzott a mindennapi kommunikáció szótárából az igazságosság tartalma és mérőeszköze is hiányzott, talán sokan érezték úgy, hogy igazságtalan világban élnek, hogy az igazságosság kérdése nem vált még vagy már másokhoz való viszonyunk alapértékévé, így nem is nagyon törekedtünk arra, hogy megismerjük, mások mit is gondolnak az igazságról, igazságtalanságról

A közép-kelet-európai régióban az elmúlt időszakban alapvetően a társadalmi és politikai igazságtalanság volt az, az együttes élmény, mely meghatározta az emberek viszonyát az államhoz, a jogrendszerhez és a politikához. A társadalmi igazságosság fogalma sem létezett a közvéleményben.

További kutatást érdemelne a „Szabadság – egyenlőség – testvériség” francia elveinek, értékeinek elemzése az igazság, az igazságosság és a napóleoni tömeges jog- és igazságtalanságok tükrében, melyben nemcsak a „Háború és Béke” igazságtalan volta terhelte a társadalmi viszonyokat, hanem, végbement a nevezett hármas értékrend tagadása, rombolása, pusztítása is a napóleoni diktatúrában. „Szemeiteket Párizsra vessétek” irányultság súlya ereje gyengült.

A történelem és igazságosság összefüggéseinek, tartalmainak változásai sokrétű és bonyolult okokra utalnak a kapitalizmus kialakulásával, működésével [16]. Angliában a kapitalizmus első és legfontosabb formája a piacra árut termelő mezőgazdaság volt, a gépi technika, a tradicionális személyi függőség megszűnése, a szakosodás és munkaerő vándorlás stb. lett az életformák alapja. Megjelent a régi elitekkel (főnemesség, klérus, udvari főtisztviselők) szemben lázadó proletariátus, a múlthoz és a rendhez nem, ragaszkodó szegények, akik fenyegetik a birodalmi államhatalmat, miközben szükség van rájuk. Ám ők nem voltak a tőkés tulajdonosoknak személyes alárendeltjei, mint a jobbágyok vagy a parasztok. A kapitalizmus igazságosabb volt, felszabadította a proletárokat. A proletároknak sikerült ellenhatalmat, ellenkultúrát előállítania. A tőke „befogta” „bekerítette” az ellenkultúrát, a munkás-mozgalmat. Azt, amit demokráciának is szoktak nevezni, szemben a régi arisztokratikus állammal. Ez az első okcsoport.

Az egyenlőtlenre, elidegenedésre, hierarchiára épülő társadalomnak meg kellett oldania

azt a feladatot, hogy igazolja az igazságtalanságot. Főleg az egyenlősítő újraelosztással, a jóléti állam megteremtésével „befogta”, „bekerítette” az ellenkultúra működését, szótárából kihagyta a társadalmi igazság fogalmát, alapértékét, az igazságos társadalom megteremtéséért folyó harcot Európában. Ez a második okcsoport.

Volt más megoldás is, amelyet fasizmusnak, nemzetiszocializmusnak hívnak, egyedülálló hitleri világháborúval, melynek része volt a zsidóság (cigányság) kiirtása is. Ez pedig a harmadik okcsoport.

A negyedik okcsoport a bolsevizmus, mely rombolta a szabadság, a rend, egyenlőség – testvériség igazságosság, emberi méltóság értékvilágát.

Majd jött az új műszaki – technológiai – tudományos fejlődés, s az új jóléti államra jellemző dinamikus egyensúlyok fölborulása, pénzügyi – gazdasági – ökológiai válságok sújtják az igazságtalan társadalmi létviszonyokat. Ugyanakkor ma – most kell lépünk, amíg nem késő – írja László Ervin professzor [17] amikor gyökereken új világ van kialakulóban. Az értékeknek, jövőképeknek és magatartásformáknak egy kellő időben történő váltása felé. Makrováltás a társadalomban, paradigmaváltás a tudományban.

IGAZSÁGOSÁG MAGYARORSZÁGON A VÁLTOZÁSOK TÜKRÉBEN

Süllyedés, emelkedés, stagnálás.

„A szocialista gazdaság lehetőségeit erősen korlátozottan tartom – írta Spíró György [18], de abban nem hittem, hogy a kapitalizmus nálunk lehetséges balkáni vagy dél-amerikai formája szellemi és lelki felszabaduláshoz, a vállalkozás valódi szabadságához, általános jóléthez és igazságos társadalomhoz vezethetne.” „Rendkívül igazságtalan társadalmak jöttek létre Kelet-Európában, óriási társadalmi feszültségekkel és középkorias hiedelmekkel. Nem jobb a helyzet,

mint volt a harmincas években, a jelenlegi világválságot is csak a harmincas évekhez lehet hasonlítani” – ez süllyedés, nem emelkedés. Egy másik éles elme, közgazdász kutató szerint [19] a kapitalizmus az államnak, gazdaságnak, piacnak az a rosszfajta együttélése, együttműködése kultúrájának deficitje, amely Magyarországon kialakult, nem hozza ki eléggé a kapitalista rendszerből mindazt a jót, amire képes: az innovációs készséget, a dinamizmust, a kezdeményezést és vállalkozási szellemet. Ám sajnos kihozza belőle mindazt a rosszat, ami a kapitalizmusnak veleszületett tulajdonsága: válság, tömeges munkanélküliség, igazságtalan jövedelemelosztás. Az a komoly erkölcsi – igazságossági – dilemma, hogy vajon ezek az óriási jövedelmek megalapozottak voltak-e, hogy mit jelentett itt a politika, mint erkölcsi probléma, s vajon több – jobb erkölcsöt (etikát) kellett volna-e bevinni a gazdaságba és a politikába.

Magyarország csapdába került [20]. Magyar családok nagy része csapdába került. A bizalom legfeljebb partikulárisan, szűk családi, rokoni, baráti körben jelenik meg, a „körön kívüliekkel” már bizalmatlanok vagyunk. Tény: a legutóbbi, 2008-as hazai bizalomvizsgálatok már egy, az értékvilágban széthullott társadalom képét mutatták. S az alapbajok a rendszerváltásig vezethetők vissza: a politikai átalakulásokat felülről vezényelték, így a többség nem tudhatta mit jelent a demokrácia és a jogállamiság. Fogalmuk sem lehetett arról, miféle új normák szerint kellene élniük. Sokkolóan hatott rájuk a piacgazdaságból adódó versenyhelyzet is, amely fölerősítette az egyenlőtlenségeket, feladta a leckét a társadalmi egyenlőségek és egyenlőtlenségek észlelése, kezelése, mérése. A nagy elbizonytalanodásban hiányzott az önvizsgálat és a párbeszéd arról, mit gondolnak a demokrácia alapértékeiről, a szabadságról, az emberi méltóság tiszteletéről, teljesítményéről, igazságosságról, létbiztonságról. Máig ezt az adósságot cipeljük magunkkal.

Minden társadalom a hagyományok tartalékaiból él, de a magyar társadalomnak demokratikus hagyománya nincs, ingázunk a Kádár – Horthy – korszak, hagyomány világa között, szabadok lettünk választanunk kellett!

Negyvenévnvi szocializmus után nem könnyű új közös értékrendet kialakítani. Segített volna, ha kellő időben legalább minimális egyezsége jutunk a leglényegesebb morális és társadalmi kérdésekben és, ha ezek a tisztázó viták helyi, lokális közösségekben, iskolákban, munkahelyeken zajlanak le. Ám az alulról jövő kezdeményezéseknek alig volt hagyománya nálunk. Itt a jogkövető magatartás nem vált a mindennapi élet normájává. Mi még atomizált, önző és irigy társadalom vagyunk, gyenge az együttműködési készség, idő kell a társadalom jobb – hatékonyabb – igazságosabb szerveződéséhez. A legfontosabb, hogy elkezdődjön a közös gondolkodás arról: melyek azok a demokratikus minimumok, társadalmi alapértékek, amelyekért össze kell fogni.

A demokrácia alapértékeinek hiánya, értékek változása, válsága, új értékek születése és működése a változások tükrében. (Társadalmi egyenlőségek és egyenlőtlenségek észlelése. Társadalmi igazság dilemmái. Hétköznapi igazságtalanságok)

Magyarországon az államszocializmus kádári korszaka lehetőséget teremtett a fogyasztás, az életmód a gazdasági szervezet és viselkedés korlátozott modernizációjára, mindezt nem követte a politikai és társadalmi viszonyok modernizációja. Az egyének számára megnyiták az érvényesülés bizonyos csatornáit, de az önmegvalósítás és a társadalmi cselekvés igénye helyett az anyagi szempontok, a privát szférában kiharcolt elégedettség és boldogságérzés váltak a mindennapi élet vezérlő elveivé. A személyes kapcsolatok – a család, a barátok és a munkahelyi kollektívák – jelentették a legfontosabb csoportokat, a közélet, a politika a közszereplés területe, az emberek számára idegen és ellenséges közeg maradt.

Mindennek a következménye egy szélsőségesen individualista értékrend kialakulása lett a társadalomban. Az anyagi boldogulásnak szigorú határt szabtak a korlátozott lehetőségek: a pénz nem a szakmai közéleti érvényesülés politikailag vagy társadalmilag elismert mérőegysége volt, sem pedig a piac hatékony elve a társadalmilag értékes és értéktelen megkülönböztetésére, hanem csupán az egyéni – családi szükségletek kielégítésének forrása. A magasabb fizetés nem kapcsolódott össze sem a szakmai érvényesüléssel, a teljesítménnyel, a hivatalos elismertséggel, sem az autonómiával, a szabadsággal, a szolidaritással. Mindennek a következménye egy szélsőségesen individuális-értékrend kialakulása lett a társadalomban a 70-es, 80-as években.

Igen fontos a társadalmi – hétköznapi igazságépítés folyamataiban a társadalmi egyenlőségek, egyenlőtlenségek észlelése, kezelése. A szegénység – gazdagság két olyan probléma, amely láthatóvá és értelmezhetővé teszi számunkra a társadalmi különbségeket, egyenlőtlenségeket, kiváltó okokat, mértékeket, nyomor-élményeket, erkölcsi dilemmákat a közvéleményben. A társadalmi – szociális – politikai igazságtalanságok együttes élménye azért is fontos, mert meghatározza az emberek viszonyát az államhoz, a jogrendszerhez, a politikához, az eszményekhez, értékelvekhöz. Ki lehet hozni ezt az országot a kátyúból, de három dolog rendbetétele nélkül nincs kint. Föl tudunk építeni egy olyan gazdasági modellt, ami működőképes, ha nincs komoly korrupció, nincs rasszizmus és van jogállam. S ha érvényesül a méltányosság elve, ha az emberek bíznak egymásban és a politikában.

ÖSSZEGRÉS

Ez a tanulmány az igazságról, az igazságosságról, igazságtalanságról szól. Bevezetőben jelzi hol a helye, szerepe, jelentősége az igazságnak, szabadság, demokrácia, biztonság, jólét, béke értékrendszereiben. Utal arra, hogy a jóléti

államokban, Angliában, Amerikában mikor, hogyan született, működött az igazságosság társadalma. Modell értékű amerikai alkotmányban, törvényre emelt, erkölcsi értékévé vált az igazságteremtés követelménye, igénye. Einstein és László Ervin új, gondolkodást – világváltást szorgalmazó gondolatait is idéztem, hogy jelezzem a változás harmonikus útját, egyik eszközt. Fontos tudni hol lett az igazságos társadalom elve - eszménye – értéke hívó szó, az élet értelme és célja a világban más fontos értékek mellett! Hogy miként tudjuk, akarjuk összekapcsolni a társadalmi igazságosságot más értékekkel, piaccal, versennyel, szolidaritással, szabadsággal, látva, hogy az igazságosság globális – univerzális értéke lehet a világnak. Ugyanakkor helyi – lokális akár hétköznapi érték is, mint az emberrel veleszületett igazságérzés, nem igaz, hogy fényévnyi távolságra van a mindennapi tapasztalattól, az emberek érzelmi, tudati állapotaitól. Mely, mint osztály – réteg – család – település – állam „igazságtétele” csak korlátozott – relatív értelemben használható tulajdonság működése - szubjektív – feltételekben kötött, történelmi – társadalmi lét – tudat termék, emberi cselekvés hozadéka és hordaléka, áldás és átok. Az igazságosabb világ megismerése, keresése, létrehozása, társadalmi – helyi – nyilvánosság, a demokrácia politikai – jogi – erkölcsi – vallási normája lehet. Az ember és intézményei norma – szabály - alkotó – teremtő – szabálykövető lény, s ha betartja a szabályt – törvényt az megtartja, megvédi őt sokféle igazságtalansággal, igazság ellen vétő, nem igazságos tettel, eljárással, állítással, váddal szemben. Szerepel itt az igazság nyelvészeti szakemberek által megfogalmazott fogalma, e fogalom igen értékes, sokféle tartalma, terjedelme, mely segíti az eligazodást e bonyolult alapérték-elv szerkezetében, társadalmi működésében, abban, hogy egy társadalom, egy bizonyos igazságfelfogás szerint rendezett legyen például egy plurális demokráciában, jogállamban, er-

kölcsi rendben, emberi méltóságban, abban, hogy az emberek milyen országban szeretnének élni. Nagyjelentőségű humánetológiai, viselkedéstudományi kutatásokkal gazdagítható az igazságteremtés Csányi Vilmos professzor életműve, melyben biológiai – humángenetikai – kulturális tényezőkkel bizonyítja például az igazságérzet genetikai meghatározottságának mértékét. A tiszta lap vagy mindent a gének döntenek el? – kérdést igen meggyőzően vála-

szolja meg. A dolgozat második részében a történelem és igazságosság történetét és előtörténetét tekintjük át Európában és Magyarországon, jelezve a 19. század végi fordulatot Tamás Gáspár Miklós igen értékes elemzése alapján. A dolgozat harmadik részében az igazságosság állapotelemzését kapjuk Spíró György, Kornai János, Örkény Antal igen értékes, napjainkban is aktuális gondolatait közreadva.

Felhasznált irodalom

- [1.] Örkény Antal, szociológus ELTE, Hétköznapi Igazsága. Új Mandátum Könyvkiadó 1997. Budapest
- [2.] Az Egyesült Államok Alkotmánya Philadelphia 1787
- [3.] László Ervin Világ váltás. A változás harmonikus útja. Nyitott Könyvműhely Budapest 2003. 25. oldal
- [4.] A pártpolitikai zavarodottság kora. Beszélgetés Ralph Dahrendorffal a szociálliberális gondolatról. Népszabadság 1995. január 14.
- [5.] László Ervin: Világ látás. Kilenc idejétmúlt hiedelem 73-77. oldal. Hat veszedelmes mítosz 73-82. oldal. Nyitott Könyvműhely 2008. Budapest
- [6.] Akadémiai Kéziszótár. Budapest Akadémiai Kiadó 1828. 558. oldal
- [7.] Alexis de Tocqueville: Az amerikai demokrácia, 1835
- [8.] F. A. Hayek: Szociális vagy elosztási igazságosság, 1984
- [9.] John Rawls: S helyes elsődlegessége és a jó eszméi, 1987.
- [10.] Heller Ágnes: Az igazságosságon túl, 1987.
- [11.] Csányi Vilmos: Az emberi viselkedés, Sanoma Könyvkiadó Budapest 2006. A humán „viselkedési-komplex” 64-75. oldal
- [12.] Csányi Vilmos Tiszta lap vagy mindent a gének döntenek el? Az emberi viselkedés Sanoma Könyvkiadó Budapest 2006. 373-376. oldal
- [13.] Örkény Antal Hétköznapi igazsága, Új Mandátum Könyvkiadó Budapest 1997. Bevezető 10. oldal. 1. fejezet történelem és igazságosság 11-24. oldal
- [14.] Gerő András Dualizmusok Budapest 2010. 237. oldal
- [15.] Gerő András Magyar polgárosodás Atlantisz Kiadó 1990.
- [16.] Tamás Gáspár Miklós Racionális megközelítés, Miért hagytuk, hogy így legyen? XXI. Század Kiadó, Budapest. 2012. 213-223. oldal
- [17.] László Ervin Világ váltás Nyitott Könyvműhely. Budapest 2008. 15-157. oldal
- [18.] Spíró György Bekerítve. Miért hagytuk, hogy így legyen? XXI. Század Kiadó Budapest 2012. 169-185. oldal
- [19.] Kornai János Központosítás és kapitalista piacgazdaság Népszabadság 2012. január 26. Tanulmány 9. oldal
- [20.] Örkény Antal Magyarország csapdába került. 168 óra 2011. július 28.